

Debreczeni Attila

Az elektronikus kiadás színe és visszája

1. Bevezetés

Az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport immár hosszabb ideje foglalkozik elektronikus kritikai kiadások fejlesztésével, jelenleg tizenegy önálló kiadásból áll közös adatbázisra épülő portálrendszerünk.¹ A kiadás koncepciója, textológiai és technikai megoldásai hosszú idő alatt formálódtak ki, s ez a folyamat – elektronikus médiumról lévén szó – természetesen most sem tekinthető lezártnak. Számos tanulság adódik eddigi munkánkból, most azonban nem ezek és nem a megtett út ismertetése a cél.² A jelen dolgozat problémák exponálására vállalkozik, mert az elektronikus kritikai kiadás nemcsak vonzó és távlatos lehetőségeket testesít meg, de válaszra váró elvi és gyakorlati kérdések sora merül fel vele kapcsolatban. A válaszok megtalálásának monográfiákat szenteltek már, tengernyi a szakirodalom, a jelen keretek között még csak összegző áttekintésüket sem lehet célul kitűzni. Egyetlen kérdéskör felvázolását

¹ Ezek a következők: életművek (Csokonai, Kazinczy, Szerdahelyi György Alajos, Gyöngyössi János), levelezések (Magyar Írók Levelezése, Ráday család, Berzsenyi), folyóiratok (*Orpheus*, *Magyar Museum*) elektronikus kiadásai, egy tematikus dokumentum-adatbázis a magyar nyelv-újításról és Kazinczy jegyzőfüzeteinek adatbázisa. A kiadások a 'deba.unideb.hu/deba' portálazonosítóval ellátott címen címen érhetőek el (például deba.unideb.hu/deba/levelezes), a Társportálok menüpontban mindegyik kiadás szerepel, ahogy a kutatócsoporti honlapon is (textologia.unideb.hu). A jelen tanulmány az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében jött létre.

² Erre nézve lásd korábbi tanulmányomat: Debreczeni 2014.

választottam témául: mi a különbség a nyomtatott és az elektronikus tudományos kiadás között? vagyis miben áll és mivel jár a mediális váltás e területen? milyen új kutatási potenciált teremt és milyen eddig nem létezett kérdéseket vet fel mindez?

Felvetődhet a gondolat, hogy az emez alapkérdések körüli vizsgálódás talán már nem ígér sok újdonságot. Ám ha csak a digitális tudományos kiadások elméletéről és gyakorlatáról tavaly megjelent gyűjteményes kötet³ tanulmányaival szembesülünk is, rögtön láthatóvá válik, mennyi még az eldöntetlenség. Ahogy Hans Walter Gabler az előszóban fogalmaz: „Az előttünk álló feladat ezért a tudományos kiadást mint digitális tudományos kiadást megvalósítani. Ez megköveteli a médium sajátosságainak a maga teljességében való feltárását. Jelenleg a digitális közegben megvalósult kiadások még nagymértékben a nyomtatott kiadások imitációi maradnak. Amit azonban a mediális váltás megkövetel, az a teljes újrakonceptualizálás és következőképpen újramodellezés.”⁴ A digitális tudományos kiadásnak⁵ sem megvalósulásai nincsenek nagyszámban, sem konszenzuális teóriája, minden számottevő eredmény ellenére sem.

2. A mediális különeműség kritériumai

A kérdéskör vázolásához kiindulásként az elektronikus kiadás egy hazai definíciós kísérletét választottam, annál is inkább, mert ez egyfajta szakmai-hivatalos szentesítéssel rendelkezik. Az MTA

³ Driscoll–Pierazzo 2016.

⁴ „The task ahead is therefore to realise the scholarly edition as a digital scholarly edition. This demands exploring the medium’s potentials to their full extent. At present, editions realised in a digital environment still tend to remain largely imitative of scholarly editions in print. What the medial shift requires however is a thorough re-conception, and in consequence re-modelling” (Gabler 2016: XIV).

⁵ A ’digitális tudományos kiadás’ a ’digital scholarly edition’ fordításaként használatos a jelen tanulmányban, a magyar terminológiában inkább az ennek megfelelő ’elektronikus kritikai kiadás’ fogalma a gyakoribb.

Textológiai Munkabizottsága 2004-ben tette közzé az irodalmi szövegek tudományos kiadásainak alapelveit rögzítő dokumentumát,⁶ s benne külön kiadástípusként szerepel az elektronikus kiadás, ugyanolyan leírási szerkezetben, mint a többi, régről ismert kiadástípus. Ebben az időszakban én voltam a bizottság elnöke, a társelnöke Kecskeméti Gábor, közös munkával készítettük el a szövegjavaslatot, majd alakítottuk folyamatosan a különböző testületi viták és döntések alapján, egészen addig, míg azt az Akadémia I. osztálya elfogadta. E dokumentum vonatkozó része azzal a megjegyzéssel zárul, hogy az elektronikus médiumban zajló gyors változások az alapelvek rendszeres felülvizsgálatát teszik szükségessé. Ilyenre eddig nem került sor, indokoltnak látszik tehát, hogy a mintegy másfél évtizedes meghatározásunkat szemügyre vegyem az újabb teoretikus megközelítések és az azóta megszerzett kiadási tapasztalatok fényében.

Az *Alapelvek* a következő meghatározását adja az elektronikus kiadásnak: „Egy mű vagy egy életmű összes szövegforrását feltáró és teljességében rögzítő kiadás, amely lehetőséget teremt a változatok együttes olvasására, a közöttük való szabad átjárásra.” E meghatározás kulcsa a szövegfelfogás, amely lényegében egyezik a genetikus kiadások meghatározásában szereplő szövegfelfogással. Mindkettő szakít a főszöveg egyeduralmával és a változatok, források egyenrangúságát vallja. A különbség közöttük a változatok, források megjelenítésében és kezelésében mutatkozik, vagyis elsősorban technikai jellegű, így *önmagában* nem elégséges a mediális különeműség meghatározására. Létezhetnek és léteznek is ugyanezen szövegfelfogáson alapuló papírkiadások, még ha a nyomtatott könyv médiuma nem is adekvát ehhez a szövegfogalomhoz, mert a teljesség elérése és a források együttes olvasása, a közöttük való átjárás nehezen biztosítható, illetve alig használhatóan bonyolult. De nem elvileg lehetetlen,

⁶ Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához. *Irodalomtörténet* 2004. 328–330. Elérhető a Textológiai Munkabizottság honlapjáról is (<http://textologia.iti.mta.hu/alapelvek.pdf>).

tehát ez a szövegfelfogás szükséges, de nem elégséges feltétele egy elektronikus kiadásnak.

Ugyanez mondható el a digitális médiumról is *önmagában* véve: azért, mert egy kiadás képernyőn olvasható, még nem lesz elektronikus kiadás. A digitális és a digitalizált ezen megkülönböztetése követi az *Alapelvek*ben az idézett alapdefiníciót,⁷ s Kecskeméti Gábor kísérőtanulmányában a különbségtétel tartalmaként azt írja, hogy az „elektronikus kritikai kiadásnak el sem képzelhető papírváltozata: létmódja, filozófiája, szövegkezelő elve kizárólag elektronikus környezet számára megalkotott”.⁸ A tudományos digitális szövegkiadások teoretikusa, Patrick Sahle pedig úgy fogalmaz a már idézett tanulmánykötetben, hogy az elektronikus kiadás nem adható ki nyomtatásban tartalmának és funkcióinak lényegi vesztesége nélkül,⁹ majd megadja definícióját: „A tudományos digitális kiadások tudományos kiadások, melyek elméletükben, módszerükben és gyakorlatukban a digitális paradigma által meghatározottak.”¹⁰ A kérdés igazából az lehet, hogy meg tudjuk-e nevezni a digitális paradigma meghatározó vonásait, amelyek egy tudományos kiadást digitális tudományos kiadássá tesznek. Számos kiváló kísérlet született már erre, de mint a Gabler-előszó jelzi, a munka még nincs elvégezve. S ha konszenzus övezte, zárt, definitív rendszert remélünk ettől, nem is igen lesz elvégezve, mert ahogy a nyomtatott kiadások típusainál, úgy ebben az esetben is életidegen lenne az uniformizálásra törekvő előírásrendszer.

Az *Alapelvek* ebben a szellemben minimumkövetelmények meghatározására törekedett minden kiadástípusnál. Az elektro-

⁷ „(Ennek megfelelően nem tekintjük önálló kiadástípusnak a digitalizált kiadásokat: ezek a papírkidásoktól csak a számítógépes adathordozóban különböznek, nem pedig szövegfelfogásukban.)”

⁸ Kecskeméti 2004: 322.

⁹ „A digital edition cannot be given in print without significant loss of content and functionality” (Sahle, 2016: 27).

¹⁰ „Scholarly digital editions are scholarly editions that are guided by a digital paradigm in their theory, method and practice” (Sahle 2016: 28).

nikus kiadás esetében a mediális váltás szempontjából a legmeghatározóbbak a szövegközlés alcím alatt megfogalmazott kritériumok: „A szövegváltozatok betűhűek (lehetőleg hasonmásban is szerepelnek), ezek mellett olvasószöveget is közölni kell, amely már tartalmazhat emendálásokat. A szövegeket a Unicode kód-tábla szerinti karakter- és egy alkalmas jelölőnyelv szerinti struktúra-kódolásban kell rögzíteni, vagy lehetővé kell tenni, hogy ilyenné konvertálva legyenek kinyerhetők.” E két mondat valójában a digitális paradigma azon két jellemzőjét írja le, melyeket Patrick Sahle a *szövegrepresentáció* és a *transzmedializáció* fogalmaival nevez meg.¹¹

A szöveg három reprezentációja, azaz a kézírathú átírás vagy kritikai szöveg (*critical text*), az emendált, megtisztított olvasószöveg (*reading text*) és a digitális faksimile napjainkban már az elektronikus kritikai kiadások meghatározó és megszokott elemei. Tara L. Andrews egyenesen úgy fogalmaz, hogy ha másban nem is, de ebben konszenzus van a digitális kiadás meghatározása körül folyó diskurzusban.¹² Noha nem elképzelhetetlen egy kis szövegkorpust e hármasság szerint nyomtatott kiadásban közölni, de ezek dinamikus egymás mellé rendezése, ami ugyancsak elvárás az elektronikus kiadásban, lényegében már megoldhatatlan.

Az *Alapelvek*, mint láttuk, óvatosan és megengedően fogalmaz a jelölőnyelvi kódolás előírása tekintetében, részben nem írja elő azt explicite, részben nem nevez meg kötelezően használandó jelölőnyelvet. Napjainkra ez az óvatosság okafogyottá vált, hiszen a jelölőnyelvi kódolás, a szöveg köré és a szövegbe épített metaadatok a digitális tudományos kiadás egyik legfőbb ismérvévé, a mediális különbözőség kritériumává váltak. Eppen ezért nevezi meg Patrick Sahle transzmedializációként a jelölőnyelvi kódolást, amely a kiadást alkotó szövegekből egyedi információs forrásokat hoz létre, melyek a rájuk vonatkozó tudást egységben tárolják. Az is eldőlt, hogy az XML vált az általánosan

¹¹ Sahle 2016: 31–32.

¹² Andrews 2013: 62.

használt jelölőnyelvvé, a TEI ajánlásoknak megfelelően. Abban a tekintetben vita folyik, hogy milyen mértékű lehet és legyen a TEI–XML standardizáció. Vannak vélemények, amelyek olyannyira túlzottnak tartják e keretrendszer rugalmasságát, hogy az már a standard működését veszélyezteti, én inkább azokkal tartanék, akik ezt a rugalmasságot a TEI–XML standard lényegének tekintik.¹³ Ahogy a nyomtatott kritikai kiadások számára nem írhatunk elő részletekbe menően egységes és kötelező tartalmi formátumot, úgy szükséges a jelölőnyelvi struktúra részleteit is az anyag sajátosságaihoz szabni, megmaradván persze a TEI–XML standard keretei között, annak belső logikájából építkezve, egy adott kiadáson belül következetesen.

3. Adatbázis-szerkezet és hálózatosság

Az *Alapelvek* az elektronikus kiadás kötelező részei között a médiumra jellemző sajátosságokat is felsorol (megjelenítő program és annak néhány funkciója), de érezhetően itt a legnagyobb a bizonytalanság. E tekintetben más megközelítés célszerűbbnek tűnik ma már, az elektronikus kiadás nem elsősorban a publikációs felület felől értelmezhető. Egy nyomtatott kiadás esetében a kiadás tartalmi lényegét jelentő adat, a kiadás és a publikáció (data–edition–publication)¹⁴ legfeljebb az elkészítés során választható el egymástól, s alkothat időbeli sort, a kinyomtatással ezek zárt egységgé rögzülve produktummá válnak. Az elektronikus kiadás ezzel szemben folytonos keletkezésben van e három elem viszonyrendszerében. Az *adat* a transzmedializáció során információs alapegységgé alakított szöveg, amely a hasonló metanyelvi kódolásban létező szövegekkel együtt adatbázist alkot; a *kiadás* az adatok feldolgozásának szerkezeti és funkcionális kere-

¹³ Lásd erről az idézett tanulmánykötet bevezetőjében és több tanulmányában is (Driscoll–Pierazzo 2016: 12–14, 74–78, 189–200), valamint Andrews 2013: 62–63.

¹⁴ Sahle 2016: 36–37.

te; a *publikáció* ennek megjelenítése html-környezetben (mivel eldőlt a dvd és a hálózati kiadás „versenye” is az utóbbi javára). Az elektronikus kritikai kiadás tehát az adatbázis adataiból a definiált kiadási szerkezetben a felhasználói kérésnek megfelelően *real-time* keletkezik újra és újra az adott publikációs környezetben. Ennek megfelelően külön lehet csak leírni az adatszerkezetét, külön a kiadást strukturáló elemeket, funkciókat és külön a megjelenítési környezetet. De talán a mediális különmeműség kritériumaként elegendő az adatbázis–kiadás–publikáció szétváló hármasságát és ezek folyamatszerű együttműködését megadni.

Az a tény, hogy az elektronikus kritikai kiadás adatbázisra épül, amelyből a felhasználói kéréseknek megfelelően algoritmusok alapján időről időre generálódik, azt is jelenti, hogy nincs állandó lineáris szerkezete, mint a nyomtatott médiumban létező kiadásoknak. Az adatbázisban tárolt szövegek mint információs alapegységek egymással hálózatos viszonyban vannak, amely relációkat a metaadatok rögzítik, jellemzően a TEI–XML file-ok fejlécében. E viszonyokban a szövegek filológiai jellemzői testesülnek meg, s válnak megjeleníthetővé a kiadási szerkezetben, funkciókban kódolt lekérdezési lehetőségek szerint.¹⁵ Az azonban, hogy aktuálisan milyen lineáris rendben jelenik meg egy szöveg, felhasználói döntés eredménye. Épp ezért nem indokolatlan azt állítani, hogy míg a nyomtatott kiadásnak olvasója, addig az elektronikus kiadásnak felhasználója van, s magát e kiadást is joggal nevezhetjük inkább *working place*-nek vagy *research site*-nek.¹⁶ Az így felfogott elektronikus kiadás nem könnyebben használható könyv immár, hanem olyan új kutatási lehetőségek tárháza, amelyek a lineárisan rögzített nyomtatott médiumban elképzelhetetlenek.

¹⁵ Kutatócsoportunk elektronikus kiadásainak e megoldásairól lásd Debreczeni 2014, e megoldások filológiai alapfogalmairól (szövegforrás–szövegállapot–szövegváltozat–szövegidentitás) lásd Debreczeni 2012: 17–21.

¹⁶ Rasmussen 2016.

A szövegek hálózatos szerkezetében megnyíló lehetőségek mellett az elektronikus médiumra tervezett kiadásoknak a másik egészen új karakterisztikumát a szövegek szegmentálása jelenti. A metanyelvi kódolás az adatbázisban egy egységként kezelt szöveg relációinak rögzítése mellett a szöveget fel is bontja, a TEI standard szerint azonosítva annak részeit. Ebből következően ha egy nyomtatott és egy elektronikus kiadásban azonosnak tűnik is egy szövegegység, a metanyelvi kódolás miatt valójában mégis alapvetően különböznek egymástól, s ennek a szövegvizsgálat így megnyíló lehetőségei miatt különös jelentősége van. A szöveg ugyanis a metanyelvi kódolás által különféle gépi vizsgálatokra tehető alkalmassá, de maga a szöveg kódolt szerkezete önmagában is feldolgozás tárgya lehet (metadata harvesting).¹⁷ Épp ezért ezen adatszerkezet közvetlen publikálása egyre általánosabb az elektronikus kiadásokban.¹⁸

A szövegek szegmentálása az alapja a kommentárok készítésének is, s e téren ugyancsak egészen új lehetőségek nyílnak az elektronikus kiadásban. Don Fowles már mintegy két évtizede lelkesen üdvözölte, hogy a kommentár elveszíteni látszik területi korlátait, és az interaktivitás révén használata is újradefiniálódik.¹⁹ Valójában azonban itt sem pusztán egy könnyebben használható könyvre ismerhetünk: a kommentár műfajának alapkaraktere módosul. A nyomtatott kiadásban a kommentár per definitionem egy másik, elsődlegesnek tekintett szöveghely-

¹⁷ Éppen erre épül kutatócsoportunk együttműködése a Digiphil-projekttel, amely a metadatok feldolgozása és konvertálása segítségével szolgáltatja az adatokat nagy európai projektek (például az Europeana) számára, így a feldolgozott kiadások közvetlenül elérhetővé válnak e gyűjtőrendszerből is.

¹⁸ Egy pillanatra megállva, hadd emlékezzek meg arról, hogy ezt, az XML file-ok publikálását szorgalmazta Labádi Gergely kutatócsoportunk elektronikus Csokonai-kiadása esetében is, melynek lektora volt. Lektorai jelentése 2017. szeptember 1-én kelt, minden bizonnyal egyik utolsó írása volt ez. Véleménye megerősít minket választott utunkon, köszönettel örizzük.

¹⁹ Fowles 2011: 493–498.

hez van rendelve, még akkor is, ha a médium sajátosságai miatt előállható ismétlődések miatt esetleg több szöveghelyet kiszolgáló jegyzetszótárként is valósulnak meg (hiszen a jegyzetszótárból nem vezet explicitté tett út vissza a szöveghez, legfeljebb csak a mutatókból, vagy ha a jegyzetszótárt a mutatóval keresztezik). Az elektronikus kiadás megoldja az ismétlődés problémáját azáltal, hogy maga a kommentár is az adatbázis önálló rekordjává válik, amely tetszés szerinti helyekhez rendelhető. Minthogy azonban ezáltal az adatbázis ugyanolyan önállósággal bíró része lesz, mint az 'elsődleges szövegek', a viszony per definitionem kétirányúvá válik, azaz lehetőség nyílik az adott kommentárhoz rendelhető szöveghelyek közvetlen lekérdezésére is. Így mondjuk egy szövegben megemlített mű kommentárja nemcsak a mű azonosítását végzi el a szöveghelyhez rendelt (s esetleg a szerző kereshető a névmutatóból), hanem az adott mű összes említése lekérdezhetővé válik a szövegtörzson belül, közvetlenül a kommentárból is.

4. Néhány dilemma

E mediális sajátság a vonzó új lehetőségek megteremtése mellett kérdések sorát veti fel. Egy kommentár alapvető rendeltetése szerint egy másik szöveghely magyarázatát kell hogy megadja. Ez számos esetben 'szöveghely-semleges' információ, hiszen mondjuk Goethe születési és haláladatai mindig ugyanazok, Debrecen mindig ugyanazon geokoordinátákkal azonosítható, és a 'xr.' rövidítés is mindig 'krajcárt' jelent. Az ilyen kommentárok önálló rekordjai bátran hozzárendelhetők a szövegbeli előfordulásokhoz kontextustól függetlenül, legfeljebb az lehet kérdéses, hogy egy Debrecent gyakran említő szövegben vagy a sokszor előforduló 'xr.' rövidítés esetében minden esetben meg kell-e adni a feloldó-azonosító kommentárt. Az elektronikus kiadás adatbázis-logikája azt diktálná, hogy adat és adat között ne legyen különbség, a technikai lehetőség pedig megvan rá. A befogadás ugyanakkor nem igényli, hogy mond-

juk közvetlenül egymás után tízszer ugyanazt az információt el lehessen érni egy-egy felugró ablakban. De ha nem adjuk meg minden előfordulásnál a magyarázatot, akkor milyen gyakran kell és célszerű? Ez egy gyakorlati szöveggondozói probléma, de végső soron az az elvi kérdés rejlik benne, hogy meddig van értelme egy szöveg linearitását felbontani, meddig terjedhet a szövegszegmentálás?

Létezhet azonban Goethe és Debrecen olyan említése, amely kontextuális magyarázatot is kíván a pusztá azonosításon túl, sőt, talán inkább ez tekinthető a kommentár műfajára jellemzőnek. Ebben az esetben éppen az adatbázisjelleg nem tűnik adekvátnak, hiszen az adott információ 'szöveghely-specifikus', leginkább az adott helyhez kell kapcsolni technikailag is, ami betagozza azt a másik szöveg lineáris rendjébe, szöveghely és kommentár sajátos kontaminációját teremtve meg ezáltal.²⁰ Az egymással tartalmilag összefüggésben lévő szöveghely-semleges és szöveghely-specifikus információk persze technikailag összekapcsolhatóak, s szükséges is egy olyan kommentárrendszer megteremtése, mely ezeket egymásra építi. De a kommentár saját műfaji alapkarakterénél fogva ettől még mediálisan némileg zárványszerű marad az adatbázisra épülő elektronikus kiadásban.

Akkor tehát feszültség lenne az új médium és a hagyományos filológia között? Tulajdonképpen logikus fejleménynek tekinthető az a felvetés, hogy az elektronikus kiadások maguk is a digitális médium sajátosságainak megfelelően készüljenek. A tudományos digitális kiadás Patrick Sahle meghatározásában a digitális paradigmát követő tudományos kiadás, amiből következően rendelkeznie kell a tudományos kiadások ismérveivel, azaz textológiai-filológiai értelemben tudományosnak kell lennie. Digitális tudományos kiadás készíthető nyomtatott kiadás adaptálásával, ami a mediális különeműség miatt (mint láttuk) számos nehézséget vet fel még a szövegfogalmában egyező genetikusan elvű kiadások esetében is. És digitális tudományos kiadás

²⁰ Fowles 2011: 494.

készíthető eredendően a digitális médiumra tervezve, ebben az esetben az a kérdés merül fel, hogy alkalmazhatóak-e tisztán digitális filológiai módszerek, vagy az eredendően digitális kiadások megalapozásaként sem kerülhető el a hagyományos textológiai-filológiai feldolgozás, minden nehézség ellenére sem.

Tara L. Andrews a digitális filológia szükségessége és létjogosultsága mellett érvel, de kénytelen megállapítani, hogy a kéziratos szövegek automatikus felismerése, átírása, összehasonlításuk, feldolgozásuk jelenleg még nem mutat érdemben használható eredményeket.²¹ Mások, így Matthew James Driscoll és Elena Pierazzo a technikai nehézségekből fakadó kezdetlegesség mellett elvi kérdésként azt is felvetik, hogy mi a szerkesztő szerepe az így felfogott filológiában, a filológus-szerkesztő háttérbe szorítható-e a gépi módszerekkel, illetve hogy azok ténylegesen háttérbe szorítják-e.²² E módszerek távlatait illetően csak óvatosan fogalmazhatunk, hiszen húsz éve sem látszott, ami napjainkra megvalósult, de a belátható jövőre nézve talán kijelenthető, hogy az elektronikus kiadások a hagyományos textológiai-filológiai módszerekkel fognak készülni, miközben az új mediális minőséget az eredendően digitális közegre való tervezés és a jelölőnyelvi kódolás jelenti.

Az elektronikus kiadások esetében nemcsak a hagyományos filológusi szerep kérdőjeleződik meg és értékelődik át, hanem magának a kiadásnak az identitása is. Egy nyomtatott kiadás meghatározott szerkesztői névhez vagy nevekhez kötve, készen és lezártan jelenik meg, s válik egyértelműen azonosítható bibliográfiai adattá. Az elektronikus kiadásnak már a megnevezése is kérdéses, ezek gazdag tárházából elegendő talán most csak a projektet, archívumot, adattárat, gyűjteményt említeni a kiadás mellett.²³ E nevek mindegyike sajátos jellemzőket hangsúlyoz, az azonban közös bennük, hogy nyitottak, azaz folyamatként, nem eredményként értelmezhetőek. Ez természetesen egyfelől üdvöz-

²¹ Andrews 2013.

²² Driscoll–Pierazzo 2016: 6.

²³ Price 2009.

lendő, hiszen a folyamatos korrekció és bővítés nemcsak megoldható, hanem elemi jellemző e kiadásokban. De akkor miben is áll egy ilyen kiadás önazonos volta, mikortól kiadás egy kiadás, illetve a változások által nem lesz-e teljesen más, mint addig? Mire is hivatkozunk egyáltalán ebben az esetben? Természetesen kaphat DOI-számot a kiadás és megadható a letöltés ideje is, ezek azonban éppen az alapsajátosság, a folyamat jelleg kezelésére nem igazán alkalmasak, lévén statikusak és időponthoz kötöttek. Nem arról beszélek tehát, hogy milyen vicces, mikor valamely hivatal, mint egy dokumentumot, úgy kéri pdf-ben egy elektronikus kiadás feltöltését, hanem az elektronikus kiadás elvi különműségéből adódó problémákat jelzem.

Mindez azzal is összefügg, hogy az elektronikus kiadások ma már csoportmunkában készülnek, s a teljesítmény nem feltétlenül elkülönült részekben ölt testet, amelyek így névhez köthetők lennének. Egy kiadás adatbázisában a szöveg hagyományos-textológiai filológiai feldolgozása és kódolása más és más személyhez köthet, amint megint máshoz az informatikai fejlesztés, vagyis a végzett munka nem szövegegységek, hanem feladatkörök szerint különül el. Nyilván megvannak a technikák többszerzős munkaként való elkönyvelésükre, de ez itt némileg mégis más. Mert mi is az egység, amihez a név köthető? A kiadás vagy a kiadás egyes szövegei? Mi a helyzet akkor, ha az adatbázisban elhelyezkedő ugyanazon szöveg több kiadásban is helyet kap (például egy levelezés darabjai a szerző és a címzett szerzői kiadásában)? Egy szövegekódolást végző szakember, aki ma még ritka, mert egyszerre hagyományos és digitális filológiai ismeretekkel bír, hogyan építhet publikációs listát a hagyományos filológiai munkákat is nehezen kezelő tudománymetrikai rendszerünkben? A kérdések hosszan sorolhatóak. Egy részük ugyan „csak” gyakorlati jellegű, de egyéni kutatói pályákat határoz meg, éppen azokat, akikre oly igen szükségünk lenne.

Az elektronikus kritikai kiadás mediális jellemzői tehát vonzó és távlatos kutatási lehetőségeket kínálnak, ugyanakkor megválaszolásra váró elvi és gyakorlati kérdések egész sorát vetik fel.

A tudományos digitális kiadás Joris van Zundert kifejezésével élve egyfajta laboratóriumi környezetet kínál a bölcsészettudományi kutatások és az informatikai tudomány együttműködése számára.²⁴ Jelenleg e laboratóriumban a közös nyelv keresése folyik a két különböző irányból érkezettek között. Ez nem könnyű feladat, és nem is ígérkezik gyorsan megvalósíthatónak. Hogy ismét van Zundert metaforáját idézzem,²⁵ egy kreol nyelv hosszú és bonyolult folyamat során alakul ki (s a digitális bölcsészet esetében most ne firtassuk, ki a gyarmatosító és ki a bennszülött). A pidgin nyelv viszont a maga tört egyszerűségében addig kielégíti a kommunikációs szükséglet elemi igényeit. Úgy tűnik, mi most még mosolygós jó szándékkal, széles gesztusokkal, egy ilyen pidgint beszélünk.

Irodalom

- Andrews, Tara L. 2013. The third way: philology and critical edition in the digital age. *The Journal of the European Society for Textual Scholarship*: 61–76.
- Debreczeni Attila 2012. *Csokonai életművének kronológiai rendje*. Budapest, Debrecen: Akadémiai Kiadó, Debreceni Egyetemi kiadó.
- Debreczeni Attila 2014. Kritikai kiadás papíron és képernyőn. In Czifra Mariann – Szilágyi Márton (szerk.): *Textológia – filológia – értelmezés*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. 26–39.
- Driscoll, Matthew James – Pierazzo, Elena (eds.) 2016: *Digital Scholarly Editing. Theories and Practices*. Cambridge, UK: Open Book Publishers.
- Fowles, Don 2011. A filológia mint kommentár és a kommentár mint filológia az elektronikus médiumok korában. In Déri Balázs – Kelemen Pál – Krupp József – Tamás Ábel (szerk.): *Metafilológia 1*. Budapest: Ráció Kiadó. 476–501.

²⁴ Zundert 2016: 89.

²⁵ Zundert 2016: 87–88.

- Gabler, Hans Walter 2016. Foreword. In Driscoll – Pierazzo (eds.) 2016. XIII–XV.
- Kecskeméti Gábor 2004. A textológiai munka egyes problémáiról – az új textológiai alapelvek közrebocsátásakor. *Irodalomtörténet* 317–327.
- Price, Kenneth M. 2009. Edition, Project, Database, Archive, Thematic Research Collection: What's in a Name? *Digital Humanities Quarterly* 3.3. <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/3/3/000053/000053.html>
- Rasmussen, Krista Stinne Greve 2016. Reading or Using a Digital Edition? Reader Roles in Scholarly Editions. In Driscoll–Pierazzo (eds.) 2016. 119–133.
- Sahle, Patrick 2016. *What is a Scholarly Digital Edition?* In Driscoll–Pierazzo (eds.) 2016. 19–39.
- Zundert, Joris van 2016. Barely Beyond the Book? Driscoll–Pierazzo (eds.) 2016. 83–106.